

תקנתו של מי ששכח לספור את העומר

ידועים דבריו של בה"ג (הובאו דבריו בתוס' מנחות סו, א) שמי שהפסיד יום אחד בספירת העומר לא ימשיך לספור, כיון שצריך שכל ימי העומר יהיו 'תמימות'. והפוסקים חשו לדבריו לעניין ברכה, כלומר שמי שהפסיד יום אחד ימשיך לספור ללא ברכה. אמנם אחר העיון בסוגיא זו, נראה שאין זה פשוט כלל שצריך להחמיר בזה, ונבאר הדברים בע"ה.

התוספות הביאו דברי בה"ג וחלקו עליו, וכן דעת ראשונים רבים

חידוש זה מתחיל בדברי התוספות במנחות שכתבו (סו, א): "עוד פסק בהלכות גדולות שאם הפסיק יום אחד ולא ספר שוב אינו סופר משום דבעיא תמימות. ותימה גדולה הוא ולא יתכן".

ואכן, כמעט כל הראשונים שעסקו בזה כתבו כדבר פשוט שגם מי ששכח ספירת העומר יום אחד ימשיך לספור, ונזכיר מדבריהם:

ברמב"ם בהוצאת הגר"י קפאח מובאת תשובת הרמב"ם (תמידין ומוספין ז', כה): "מי ששכח לילה או שתי לילות - יברך בזולתה מן הימים או לא? והשיב: מה שאבד אי אפשר להחזירו, אבל מן הלילה שנזכר עד סוף השבעה שבועות יברך. וישמיט בלילה האחרון אמירת תמימות¹ לפי שאינן תמימות, ויאמר היום ארבעים ותשעה יום שהם שבעה שבועות בעומר. ומי ששכח ולא בירך על העומר בתחילת הלילה יכול להשלים הברכה כל הלילה, ואין לו להשלימה ביום, והוא דבר המשנה דבר שמצותה ביום כשר כל היום, ודבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה".

וכך הם דברי המאירי (פסחים קכא, א): "ואם שכח ולא מנה כלל בכל אותו היום י"א שאם בראשון שגג הרי זה בכלל מעוות לא יוכל לתקון שאין כאן תמימות ואין לו עוד מנין, ואין הדברים נראין שלא נאמר תמימות לפירוק עול מנין ולהפקיעו מכל וכל, אלא שהמצוה כך היא. ואפי' שכח את כלן ונזכר באחרונה סופר את האחרונה".

וכך כתב בספר שבולי הלקט (סדר פסח סי' רלד): "ובהלכות מנחות כתב מר רב יהודאי גאון זצ"ל היכא דלא מנה בעומר בלילה קמא לא מני בשאר לילוותא מאי טעמא דבעינן שבע שבתות תמימות תהיינה וליכא. אבל בשאר לילוותא היכא דלא מני

1. שהיו נוהגים בלילה האחרון לומר "שלמי תמימות".

באורתא מימני למחר שפיר דמי. ואינו נראה כלל דאטו יהיו ספירות הימים מעכבות זו את זו ועוד לדבריו אפי' בשאר לילוותא אם שכח לא יספור עוד דהא ליכא שבע שבתות תמימות".

וגם בספר המכריע לר' ישעיה דטראני, אחר שהביא את סברת רב יהודאי כתב (סי' כט): "ומה שכתב דאי לא מנה בליליא קמא דלא מני בשאר לילוותא דבעינן תמימות וליכא, אינו נראה לי דאם כן הוא הדין בשאר הלילות אם שכח ולא מנה באחד מהם שוב לא ימנה שאינן תמימות אלא ודאי לא אמר רחמנא תמימות אלא שיתחיל מניינה מבערב ולא שיעכבו זה את זה שכל יום ויום הוא מצוה בפני עצמו. ואם חיסר אחד מהם [ולא מנה חיסר מצות אותו היום ולא הפסיד שאר הימים בכך. תדע שהרי בכל יום ויום אנו מברכים על ספירת העומר ואם איתא שאינן אלא מצוה אחת ומעכבין זה את זה כיון שבירך בלילה הראשון לא היה צריך לברך אלא היה מונה בלא ברכה. ומה שאנו מברכין בכל לילה ולילה שמע מינה שכל יום ויום מצוה בפני עצמו הוא ואין מעכבין זה את זה".

ור' ירוחם כתב (תוא"ח נתיב ה ח"ד מה.): "ואם שכח ולא ספר יום אחד כתב ר"י דכל לילה מצוה בפני עצמה היא ולפי' אף על פי שהפסיק יום אחד מלמנות מונה שאר ימים, ובה"ג כתב שאם הפסיק יום אחד ולא ספר שוב אינו סופר, דבעינן תמימות. וראשון נראה עקר".

דברי בה"ג עצמו

אמנם לכאורה סוף סוף יש כאן את דברי בה"ג, שדבריו דברי קבלה, והיה ראוי לחוש לדבריו מספק ברכות על כל פנים. אולם, כשמעיינים בדברי בה"ג איננו מוצאים זאת, אלא זוהי לשון בה"ג (סי' עא, הל' מנחות):

מר רב יהודאי גאון הכי אמר היכא דלא מנה עומר לילה קמא לא מאני בשאר לילוותא, מאי טעמא, דבעינא שבע שבתות תמימות ולילות, אבל בשאר לילוותא היכא דלא מנה מאורתא מאני ביממא ושפיר דמי.

כלומר, בה"ג הביא את דברי רב יהודאי גאון שאמר שאם לא ספר בלילה הראשון לא יוכל להמשיך לספור. אך הוא לא עוסק בשאלה מה הדין של מי שהפסיד ספירה באחד מיתר הימים. ואדרבה, מכך שהדיון הוא דוקא על הלילה הראשון, משמע שבשאר הימים אין קפידא. ואם תשאל מה נשתנה הלילה הראשון מכל הלילות, שבכל הלילות אם הפסיד את הספירה יוכל להמשיך לברך ואילו בלילה הראשון לא יוכל. הנה, כשמעיינים בגאונים מתבאר שאכן ישנה מחלוקת גדולה מה הדין של מי שלא ספר בלילה הראשון, ובסמוך תתבאר הסברה בזה בע"ה. ועל כל פנים בדברי הגאונים מבואר שגם מי שסובר שאם הפסיד את הספירה בלילה הראשון לא יכול להמשיך לספור, אין זה נוהג בשאר לילות.

מחלוקת הגאונים בדין מי שלא ספר ביום הראשון

כמה גאונים כתבו בשם רב יהודאי גאון שמי שלא ספר בלילה הראשון שוב לא יוכל להמשיך בספירה משום דבעינן תמימות, וישנה מחלוקת בגאונים האם יוכל להשלים זאת ביום או לא. אמנם, לגבי שאר ימים מבואר שיוכל להמשיך בספירה. וכן מבואר בדברי רס"ג בסידורו: "ומי ששכח לברך באחד מלילות העומר יברך על הלילות הבאים, ואם שכח לברך בלילה הראשון לא יוכל עוד לברך על העומר בשנה זו מפני שאינן תמימות משום מה שחיסר מתחילתן ושוב אינן מתחילות ממחרת השבת".

ויש מהגאונים שחלקו על דברי רב יהודאי, וכתבו שגם אם לא בירך ביום הראשון יוכל להמשיך לספור בברכה. וכך כתב האשכול (סוף הל' פסח): "ומי שלא בירך לילה הראשון על ספירת העומר אפלגי בה כמה מרבואתא דאיכא מאן דאמר שהפסיד כל המצוה שלא לברך עוד, משום דכתיב תמימות, ואיכא מאן דאמר שלא הפסיד".

וזוהי לשון הארחות חיים (הל' ספירת העומר ה): "ומי ששכח ולא ספר לילה ראשונה כתב ר' יהודאי גאון ז"ל שאינו סופר עוד בשאר לילות, ואם נזכר ביום סופר בו ביום, וכ"כ ר' עמרם דהיכא דאשתלי ולא מנה ליליא קדמאה תו לא מני בשאר לילות משום דבעי תמימות וליכא".

וברי"ץ גיאת הרחיב יותר בהבאת הדברים: "ומשום מר רב יהודאי כך אמר: היכא דלא מנא עומד ליליא קמא לא ימנה בשאר לילות, מאי טעמא דבעינן שבעה תמימות וליכא. אבל בשאר לילות אי איכא דלא מנא מאורתא מני ביממא. ואמר מר רב סעדיה שכח ולא בירך על ספירת העומר בכל לילות שבין פסח לעצרת מברך בלילה שלאחריו חוץ ממי שלא בירך לילה הראשון שאין מברך בשאר לילות כלל, דבעינן [תמימות] וליכא. ומר רב כהן צדק אמר מי ששכח ולא בירך לילה הראשון מברך והולך בשאר לילות מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף.² ובהלכות גדולות היכא דאינשי (כלומר שכחו) ולא בירכו על ספירת העומר מאורתא מברך למחר. ובמקצת נסחי והיכא דאינשי ולא בירך מאורתא מברך בליליא דתנן דבר שנוהג בלילה כשר כל הלילה ואי לא בריך מברך ביממא ואי אינשי ולא בריך יומא חד מברך בשאר יומי.³ ונשאל מרב האי על הא דרב יהודאי ורב סעדיה (שאמרו שמי שלא בירך בלילה הראשון לא יוכל להמשיך לספור) והשיב אנחנא לא חזינא טעמא

2. כלומר עד כה הובאה מחלוקת בין הגאונים האם מי שהפסיד את הספירה ביום הראשון יוכל להמשיך למנות או לא, שדעת רב יהודאי ורב סעדיה להחמיר בזה, ורב כהן צדק חולק. אמנם לכולי עלמא אם הפסיד את הספירה בשאר ימים - ממשיך לברך.

3. כלומר בהלכות גדולות לא עסק בנדון הנ"ל של מי שהפסיד ביום הראשון, אלא בבה"ג יש שתי גירסאות: לפי גירסה אחת אמר בה"ג שמי שלא בירך בלילה יוכל לברך ביום. ולפי הגירסה השנייה אמר בה"ג שמי שלא בירך בתחילת הלילה יוכל לברך כל הלילה. אולם בכל עניין, אם לא בירך יום אחד, יוכל להמשיך לברך בשאר ימים.

דמאן דאמר משום לילה הראשון בעינן שבע שבתות תמימות וליכא... הלכך לא שנא ראשונה ולא [שנא] דבתרה מצוה לממני כולהון ואם שכח ולא ספר סופר של אחריה.⁴ ואנו אומרים⁵ כי בודאי אין לך תמימות אלא כשמתחיל למנות מערב ט"ז דהיינו לילה הראשון, דאמר מר (מנחות טו.) יכול יקצור ויספור ויביא ביום? ת"ל תמימות תהיינה, אמתי אתה מונה תמימות בזמן שאתה מונה מבערב, הא למדת שאם שכח או נאנס ולא מנה מבערב אף על פי שמנה לאחר מכאן לא עלו בידו תמימות, וטעמו של מר רב יהודאי נמי מהכא, אבל להתעכב מלספור שאר לילות אינו מתעכב אלא סופר והולך".

הסברה לחלק בין הלילה הראשון לשאר הלילות

לגבי הסברה בדברי רב יהודאי ורס"ג, כפי שראינו הרי"ץ גיאת ביאר שהם למדו זאת מהברייתא במנחות (טו, א): "יכול יקצור ויספור ויביא ביום? ת"ל: שבע שבתות תמימות תהיינה, אימתי אתה מוצא שבע שבתות תמימות? בזמן שאתה מתחיל לימנות מבערב". ולסברתם, כיון שדוקא אם מתחיל למנות מהערב, דהיינו בלילה הראשון, קרינן בהו תמימות, א"כ אם הפסיד את הספירה הראשונה לא יכול להמשיך לספור. וזהו מה שכתבו דבעינן תמימות ליכא. וכך משמע מדברי רס"ג שכתב משום "שחיסר מתחילתן שוב אינן מתחילות ממחרת השבת". וסברת הגאונים שחולקים על כך היא שדין זה של 'תמימות' בלילה הראשון הוא למצוה בלבד, אך אינו מעכב. ועל כל פנים נמצא שמעיד הרי"ץ גיאת שאף בה"ג סובר שאם הפסיד יום אחד יוכל להמשיך לספור בכרכה ביתר הימים.

ביאור דברי בה"ג שבתוספות

אם כן יש לשאול, כיצד כתבו התוספות בשם בה"ג שאם לא ספר באחד הלילות לא יוכל להמשיך לספור? ויתרה מזאת יש להעיר שבספר האגודה (מגילה ב, כג) כתב: "בתוס' הביא מהלכות גדולות אם שכח אדם לברך על ספירת העומר בלילה ראשונה לא יברך עוד על ספירת העומר כל אותה שנה דלא הוי תמימות. והקשה ר"י אפי' שכח אחת משאר לילות נמי לא הוי שבע שבתות תמימות אלא אם שכח ולא בירך ולא סיפר אחת מן הלילות הן הראשונות הן אחרות יספור ביום בלא ברכה ואם שכח

4. כלומר רב האי גאון טוען כלפי רב יהודאי שאין לחלק בין לילה ראשון לשאר לילות, אלא בכל גווי אם הפסיד את הספירה יכול להמשיך לברך למחר. משום שאם חוששים לתמימות, גם בשאר ימים היה צריך לחוש לכך.
5. נראה שאלו דברי רי"ץ גיאת עצמו שכותב להסביר את סברת רב יהודאי (מדוע דוקא ביום הראשון יש חסרון תמימות, ולא בשאר ימים), אבל מכל מקום לדינא פוסק שיש לברך גם אם הפסיד את היום הראשון (כיון שחסרון תמימות אינו מעכב את הספירה).

גם (היום) [ביום] לא ימנע עבור זה מלברך ולספור בלילות אחרות". וכך כתב בתוספות הרא"ש (מגילה כ, ב): "ובהלכות מנחות כתב מר יהודאי גאון דהיכא דלא מנה ספירת העומר בלילה קמא דלא לימני בשאר לילות כלל, מ"ט משום דכתיב שבע שבתות תמימות ומדטעה שוב אינן תמימות, ואין נראה הכי לר"י משום דקיימא לן דספירת ימים אינן מעכבות זו את זו".

נמצא שכבר בין בעלי התוס' ישנן שתי מסורות מה אמר בה"ג, שבתוס' שלפנינו במנחות כתבו בשם בה"ג שמי שלא ספר יום אחד הפסיד את יתר הספירה, וחלקו על כך. ובאגודה כתב בשם התוס' שבה"ג עוסק רק ביום הראשון. והציע ר' דביר טל, שיתכן שבדברי ר"י המקוריים, שמהם למדו התוס' במנחות, היה כתוב יום א', והכוונה היתה ליום הראשון, אך בטעות פתחו את ראשי התיבות במקום יום א' ליום אחד, ומכך נולדה ההבנה שכביכול אמר בה"ג שמי שהפסיד יום אחד לא יוכל לברך יותר. ושוב ראיתי שממש כך הציע הרב א"ר זיני שליט"א, בספר עץ ארז ח"ב, וחיזק זאת ממקורות נוספים. כך שלמעשה מצאנו מחלוקת בגאונים לגבי מי שהפסיד את היום הראשון, אך לגבי יתר הימים מוסכם לכולם שיוכל להמשיך ולספור בברכה, וגם הראשונים שהבינו בדעת בה"ג שאם הפסיד יום אחד לא יוכל להמשיך לספור חלקו עליו. אמנם יש להעיר שבספר אור זרוע כתב (הל' ערלה סי' שכט): "תנו רבנן שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי אתה מוצא תמימות בזמן שאתה מונה מבערב הלכך צריך לברך סמוך. לחשכה כדי שתהיינה תמימות. וצריך להזהר שלא ידלג אפי' יום אחד מלספור כדי שתהיינה תמימות, ואם תמימות לעיכובא ולא למצוה היכא שחיסר יום אחד ולא מנה שוב אינו מברך וסופר דה"ל ברכה לבטלה, אבל אם תמימות למצוה ולא לעיכובא נראה שמברך וסופר, מיהו בין כך ובין כך אם ירצה סופר בלא ברכה. והדעת מכרעת דהיכא שחיסר יום אחד דאינו מברך אחר כך דהא אין כאן חמשים יום ואין כאן תמימות אבל ספירה בלא ברכה סופר ולית לן בה".

כך שלמעשה, האו"ז הוא היחיד שמצאתי שחשש לסברה זו, וגם הוא חשש לכך רק בתורת ספק, וכדמשמע מלשונו, וכן מבואר במהרי"ל (מנהגים, הל' ספירת העומר) שהאו"ז הורה שיעמוד אצל המברכים ויענה אחריהם אמן ויספור עמהם.⁶ ואין ספקו של האו"ז מוציא מודאם של כל הראשונים הנ"ל.

סיכום לדינא

לדינא נראה ברור שמרן הב"י ושאר פוסקים לא היו לנגד עיניהם כל המקורות הנ"ל, שמראים בבירור שאף אם אמר בה"ג שמי שהפסיד יום אחד אינו יכול להמשיך לברך,

6. וגם מהרי"ל עצמו שם כשנשאל בזה, כתב שדעת האו"ז כנ"ל, אולם שאר רבותינו חלקו עליו, וסברו שניתן לברך, ולמעשה הורה לשואל, כדברי האו"ז כיון שהשואל היה מצאצאו של האו"ז, ושמו היה כשם האו"ז.

כל יתר הגאונים והראשונים חולקים עליו. וידוע שכנגד דעת יחיד ממש לא אמרינן סב"ל. ובפרט שבנדון דידן נראה שכלל לא אמר כן בה"ג, וכפי שהעידו גם הגאונים בשמו, וכפי שלפנינו אינו נמצא דין זה. אלא ככל הנראה זו הבנה שהשתרבה בטעות מדברי התוספות, וכפי שנתבאר לעיל. ולא יהא אלא ספק ספיקא, שמא כדעת כל הפוסקים שחלקו על בה"ג, ושמא בה"ג כלל לא אמר סברה זו. ולכן לדינא יש לנקוט שמי שלא ספר יום אחד יוכל להמשיך לספור בברכה ביתר הימים. ונראה שגם מי שהפסיד את הספירה ביום הראשון, מדינא יכול להמשיך לספור כיון שאחרוני הגאונים וכן כל הראשונים הסכימו שאין חילוק בזה, והכריעו דלא כרב יהודאי. וממילא ברור גם שקטן שהגדיל בספירה וכיו"ב יוכל לברך אף כשיגדל. וכן העלה הרב א"ר זיני שליט"א בספר עץ ארז ח"ב. הנלע"ד כתבתי, והי"ת יאיר עינינו בתורתו, אמן.